

ÁPRILIS

RÉSZLET A CSONKAMAGYAR CÍMŰ REGÉNYBŐL

A román katonák a hó elején Szeredában átkutatják a Mikó utcát. Katonai kincstári tulajdonú tárgyakat keresnek, és ahol járnak, mindenütt alaposan tanulmányozzák a terepet. Az egyik jónevű iparosmesterhez is betérnek, ahol az istálló egyik rejtett zugában nagy mennyiségű tojást fedeznek fel, ami egyébként nem képezi keresésük tárgyát. A mester csak a fejét csóválja a talált kincs láttán, amelyről hamarosan kiderül, hogy három inasa a naponként szorgalmasan tojó tyúkok alól csente el, és halmozta fel. Hogy a mester ezek után a nadrágszíjat fogja-e használni vagy nem, egyelőre függőben marad.

*

Herman Lipót, a Képző- és Iparművész Szakszervezetek Szövetsége elnökének irodái ajtaja résnyre megnyílik, öreg, végtelenül sovány emberke dugja be a fejét. Herman csak percek múlva ismeri fel Csontváry Kosztka Tivadart, a gyógyszerészt, akivel a békebeliben festőtársaival a Japán Kávéház művészasztalánál sokat élcelődtek „profetikus lelkülete” miatt. Persze akkor is halálra röhögtek magukat, mikor az egyik újság körkérdésére, hogy kit tart a világ öt legjobb modern festőjének, szemét felakasztva azt válaszolta: „Minthogy én vagyok a világ legmodernebb festője, alattam sokan lehetnek.”

A festő már négy éve gyengélkedik. 1916-ban még jelen volt IV. Károly koronázásán, hogy megfesse az eseményt, de olyan rosszul volt, hogy nem tudta végignézni a ceremóniát. Két éve a patikáját is el kellett adnia. A megtört, hatvanhat éves festő segélyért jött a kommunistákhoz, azzal, hogy vegetáriánus lévén egyre nehezebben tudja beszerezni a mindennapi betevő falatot. Pedig köztudott, hogy jobboldali beállítottságú, egyik írásában nyíltan ki is jelentette: „Látom a fajok különbözőségeit, az egyedek különböző képességeit, miközben a világpiacokon hallom az egalité, fraternité s liberté hangos szavait. Hát emberek, jó lesz vigyázni a nyelvünkre.”

Herman Lipót kitölteti vele az ehhez szükséges nyilvántartási ívet, s megígéri, hogy hamarosan megkapja az 500 koronás havi segélyt. De Csontváry többet nem jelentkezik.

*

Thomas Mannék a hónap első vasárnapján sült pisztrángot, libaszírt, narancsot és édességeket vacsoráznak. A kellemes estére csak a müncheni kommünről és a kisajátításokról szóló hírek vetnek némi árnyékot.

*

A múlt hónap végén anyja által kézbesített szürke borítékban a Baia-Mare-i tanfelügyelőség levele van, amelyben Ghizelának felajánlanak egy tanítónői állást Felsővisóban, azaz Vişeu de Sus-ban. Ha Ghizelán múlik, azonnal csomagol, és indul, de az anyának is bele kell egyeznie lánya távozásába. Mikor lefordítja neki a levelet, ő némán a lányára veti a tekintetét: – Gizella, Gizella, te voltál minden reménységem! Hogy lehetsz ilyen kegyetlen, hogy itt hagysz egyedül ezzel a három nevetlen kölyökkel? Aztán folyni kezdenek a könnyei. Ghizela napokig képtelen újra szóba hozni a terveit. Némán követi anyja utasításait, de gondolatai a Vişeu de Sus-i iskolában jártak.

*

Az évek óta betegeskedő Einstein három évvel idősebb unokatestvérében nemcsak forró szeretőre, de ideális ápolónőre is talált. Elsa már tizenegy éve elvált Max Löwenthal textilkereskedőtől, és egyedül él a berlini Haberlandstraße 3 szám alatt. Albert a tőszomszédságába költözik, az 5 szám alá, hogy minél közelebb lehessenek egymáshoz, mert Elsa ragaszkodik, hogy ő főzzön diétásat, és örködjék híressé vált unokatestvére nyugalma felett.

Einstein megírja a Luzernben élő anyjának és húgának, hogy pompásan érzi magát, és egy hét múva előadást fog tartani a relativitáselméletről, amelynek honoráriumát egy szocialista egyetemista egyesületnek ajánlotta fel.

*

5-én este kilenckor a Kassák által szerkesztett MA című folyóirat munkatársai előzetes megbeszélés nélkül összegyűlnek főnökük lakásán. Mint rendesen, most is a konyhában. Egyetlen villanykörte csüng le a plafonról, sodort zsinóron, a lámpa fölött kék zománcos ernyő. A lakás a félemeleten van, a konyha ablaka a tetőre nyílik, s így még nappal is csak épphogy átszűrődik rajta némi világosság. Jolán, Kassák felesége rántottát süt, a társaság leül falatozni. Kevés az evőeszköz, két váltásban esznek.

Hamarosan parázs vita kerekedik, de a tetőről csak mondatfoszlányokat lehet hallani:

– Mit gondoltok, mik lesznek a további fejlemények?

– Forradalom! Tegnap még semmit sem tudtunk, s most minden beteljesedett, amit kívántunk!

– Számomra egy cseppet sem megnyugtató, ami az utóbbi napokban történt. Kun Béláék meggondolás nélkül átvállalták a csődbe jutott kormányt. Nem meghódították, hanem ajándékba kapták, mert nem akadt kívülük senki, aki pillanatnyilag hajlandó lett volna élni ezzel a „hatalommal”. A kommunisták meggondolatlanul mohók voltak.

– Most nem a sötét töprengéseknek, hanem az odaadó ünneplésnek van itt az ideje! Ezentúl a hatalom a munkásság kezében van.

– Nagy tévedés! A hatalom a munkásság vezéreinek a kezébe cseppent!

A konyhába kopogtatás nélkül két alak lép be, oldalukra szíjazott revolverrel, civil ruhában, de fejükön katonasapka.

– Van-e valaki az elvtársak között, aki a bankszakmában dolgozik? Le kell foglalni a bankokat, és ehhez megbízható elvtársakra lenne szükségünk.

– Ki bízta meg magukat a bankok kommunizálásával?

– Ne okoskodjanak, elvtársak! Van-e itt valaki, aki bankember?

*

A kommunisták az első bizonyított és dokumentált terrorista gyilkosságot április 7-én, Sárospatakon követik el. Becker András és Riskó József vezetésével néhány gazda összeáll, és a fosztogató, erőszakoskodó vörösörséget elkergeti.

A visszatérő katonáknak Becker keményen ellenáll, egyet lelő közülük, többeket megsebesít. Elfogása után azonnal összeül a forradalmi törvényszék, amely a következő „tekintélyes jogászokból” áll: törvényszéki elnök egy cipészsegéd, bírók egy darab géplakatos és egy darab kádársegéd. A vádló egy magát forradalmárnak mondó joghallgató. Védőre nincs szükség. Az

ítélet után Beckert a sárospataki városháza kapujának vasrácsára akasztják, Riskót áthurcolják Sátoraljaújhelyre, és ott a Kossuth-szobor előtt felállított akasztófán végzik ki.

*

Április elején Bánffy kenyérkereső pályafutását azzal kezdi, hogy megszabadul nemesi címétől, és a méregdrága Oude Doelen-ből kiköltözik a Belle-Vue nevű, fából épült kis szállodába. Itt már csak „M. Bánffy”-t ír be a vendégekönyvbe, mert lévén hogy nem külföldről érkezett, nem kell bemutatnia az útlevelét. A következő lépés: keresni egy olyan művészt, aki néhány hónapig elvállalja tanítványnak, hogy újra belejöjjön a festésbe.

A művész urat Aarlofs mesternek hívják, és festőiskolája van a padlásán épített, felső műteremben. Roppant udvarias, franciás modorú, ami a hollandoknál szokatlan: – Ha az ember Párizsban tanult, ugye? Hát akkor mégis... Hát akkor az meglátszik; jó is, hogy meglássék, mert az mégis más, az mégis előkelőbb, mint aki csak itt, ebben a vacak kis országban tanult... És ez a megrendelőnek is imponál, ugyebár? – Hogy Párizs az más!

A tandíj is ehhez mérten borsos, de modell csak akkor van, ha a tanítványok fizetik, különben csendéleteket festenek.

*

„Ott áll és néz, hanglejtésemre figyel, melyet átitat léte határozott méltánylása, s ezt megszólításomban érvényre is juttatom. És hirtelen, fejét előrelökve arcom felé kap, mintha le akarná harapni az orrom, s ez a némajáték, amely nyilván felelet a szavaimra, rendesen arra késztet, hogy nevetve hátrahőköljek, amit Bausán előre tud. Mintegy csókvetés ez, félig gyengédségből, félig ingerkedésből, olyan testgyakorlat, amely kiskorától szokása, holott elődeinél sohasem figyeltem meg. Különben nyomban farkcsóválással, rövid hajlongással és zavartan vidám arccal kér bocsánatot a bizalmaskodásért. És ezután a kerti kapun át kilépünk a szabadba.” Április 7-én Thomas Mann másfél órát sétál Bausánnal.

*

ban tartani kétségeit, vacsora után szóvá teszi a levelet, mert ő tanítónő szeretne lenni ebben az új, román világban. Anyja rá se néz, összekulcsolja a kezét, és némán imádkozni kezd. Ghizela még aznap este összecsomagol, megígéri anyjának, hogy minden szombaton hazalátogat, és otthagyja zokogni az ebédlőben.

Másnap már kezében is van a tanítónői kinevezés. A Baia Maré-i tanfelügyelőségen új igazgatójával, Augustin Zăgreannal is összeismerkedik, aki magához veszi lovas kocsijára, hogy minél hamarabb kiérjenek a városkába, mert vészesen közeledik az „első román tanév”.

*

„Persze valami jól kiválasztott blúzt vett magára, ehhez aztán értenek a prágai zsidó nők, mire te azonnal elhatároztad, hogy feleségül veszed. Mégpedig lehetőleg minél hamarabb, egy hét múlva, holnap, ma. Komolyan, nem értelek. Hisz felnőtt ember vagy, visszajöttél a városba, s nem jut semmi más eszedbe, mint hogy feleségül vedd az első jöttmentet.” Ez itt most az apa hangja, de a fia szájából, illetve tollából. Mert Franz Kafka mindent megjegyez és írásba önt, amit az Úr, vagyis apja, Hermann Kafka mond. Állítólag soha egy jó szava nem volt hozzá.

Most is, ahogy tudomást szerzett fia házassági terveiről, azonnal kiborult, s bordélyházat emleget, megvásárolható szexet, ami remélhetőleg lecsillapítja szerencsétlen fia őrületes álmait. S teszi mindezt nem négy szemközt és bizalmasan, hanem hangosan kiabálva, az ebédlőben, felesége társaságában. Kafka ránéz az anyjára, s ebben a pillanatban az ő szégyenét intenzívebben átéli, mint a sajátját.

*

Április 10-én valami lényeges változás történik szekszárdi származású pesti írófejedelmünk és erdélyi származású, úgyszintén pesti költő-fejedelmi-özvegyünk között, mert Csinszka másnapi levele szerint: „Nagyon szeretlek, és ezért nagyon kell vigyázz magadra. Jobb, ha holnap délelőtt látlak, nekem mindegy, és ha tehetem, úgy 7 óra körül lehet, hogy fölszaladok, és megcsókolom a kezedet, drága Mis. Királyfi, – oly gyönyörű, hogy vagy nekem. Ölel, nagyon Tied – Csinszka.”

*

A *Csiki Lapok*ban olvasható: „Mezőbánd és környéke cigány lakossága soraiban az éhtífusz (pellagra) pusztít. Eddig nyolcvan cigány esett a rémes kór áldozatául. A rendes időkben is rosszul táplálkozó cigányokat az a körülmény juttatta ebbe a súlyos helyzetbe, hogy a novemberi forradalom kitörésekor raboltak, fosztogattak, és ennek megtorlásaképp a lakosság, mely eddig mindig juttatott munkát és élelmet nekik, bojkott alá vette a fosztogatókat, akik között ennek következtében kitört az éhínség, és ennek természetes következményeként fellépett az egyre jobban pusztító éhtífusz.”

A cikk a tavaly novemberi „őszirózsás forradalomra” utal, Eötvényi Olivér, Krassó–Szörény vármegye főispánja 1918. november 6-án Lugoson jegyezte fel: „A zavargások sok helyütt oly mértéket öltöttek, hogy a hatóságok velük szemben tehetetlenek voltak, és néhány helyről a főszolgabírák, még többről pedig a közjegyzők menekülni voltak kénytelenek, hogy életüket megmenthessék. A fékevesztett tömeg, amely eleinte csak az állomáshelyéről elbocsátott fegyveres katonákból állott, lassanként az otthon levő népet is a maga céljainak nyerte meg. Nemcsak a hatósági helyiségeket tették pusztítás tárgyává, hanem minden olyan tényező ellen fordultak, amelyben vagyoni jóléte miatt ellenségét látta. A tömeg a falvakban lévő úri házakat és üzleteket kifosztotta, a marhákat elkergette”.

*

A Forradalmi Kormányzótanács elhatározza a művészeti intézmények kommunizálását, és hogy a színházakat, orfeumokat, kabarékat és cirkuszokat a proletárság rendelkezésére bocsájtja. Minderről kinevezett bizottság fog intézkedni, Lukács Györggyel az élen.

Kassák a Közoktatásügyi Népbizottságon plakátcenzor lesz. Kunfi Zsigmond közoktatásügyi népbiztos nevezi ki, amikor véletlenül összelájkolnak az utcán. Kunfi látván Kassák gyenge fizikumát, így szól: – Délután jöjjön be, elvtárs, s mindjárt fölvehet 2000 korona előleget: nagyon rossz bőrben van, kicsit össze kell szednie magát.

*

Szeredába eljut a hír, hogy a március 27-ről 28-ra virradó éjszaka Marosvásárhelyen ismeretlen tettesek lerombolták a város főhelyein álló Kossuth-, Rákóczi- és Bem-szobrokat. A városi tanács tiltakozására Vescan, a város újonnan kinevezett prefektusa kiad egy „minden tekintetben lojális, meg-

értő és a viszonyokhoz képest kielégítő” közleményt, amelyben „teljes megértéssel átérzi a fájdalmat, mely a város minden polgárát érinti ez eléggé el nem ítélt, brutális cselekedet felett, és osztja az előtte tiltakozást bejelentő városi tanácsnak azt a felfogását, hogy a város közönsége joggal kíván elégtételt”. És megígéri, „azonnal megkeresi a város főparancsnokságát, hogy a sérelem orvosoltassék, és a bűnösök lakoljanak”. És felkéri a város egész közösségét, hogy „míg a megfelelő eljárás megadja a kívánt elégtételt, hogy a jogos felháborodást leküzdve, őrizze meg nyugalma, és teljesítse továbbra is a köz érdekében feladatait”.

„Vescannak esze ágában sem volt felkeresni valakit. A bűnösök kilétére sohasem derült fény. A szobrok közül a Kossuthot, mert értékes bronzból volt, bevitték a városházára. Ebből aztán Dandea, a következő román polgármester lefaragott annyit, hogy az összes első világháborús román falusi emlékműre bronzsaszokat öntessen. A Bem-szobrot Lengyelországnak adományozta Bernády, a magyar párti tanácsosok tiltakozása ellenére, de a szobor soha nem jutott el Lengyelországba. A Rákóczi-szobrot a Marosba dobták, a talapzat egy darabja évtizedekig hevert egy gyárudvaron. A Bem-szobor talapzatának egy darabkája ma is megvan a katolikus temetőben. Volt még egy negyedik áldozat is, akiről Csíkszeredába nem érkezett hír 1919-ben. A városi plébánia és a Takarékpénztár előtti téren az 1912 novemberében felállított Petőfi-emlékoszlop. A magas obeliszken Kallós Ede budapesti szobrász bronzplakettje hirdette Petőfi Sándor marosvásárhelyi tartózkodásának emlékét: »Azt a szomorúan dicsőséges emléket, hogy a költő innen, a székelység fővárosából indult el utolsó útjára, meghalni a szabadságért.« A bronzplakett Petőfi alakját Bem tábornok és a múzsa alakjai között ábrázolta, amint kardjára ütve a harcba indul. A plakett egy terméskőoszlopba volt foglalva. Ismeretlen tettesek ezt a Petőfi-emlékoszlopot is ledöntötték 1919 márciusában, majd 1923-ban átöntötték és „feldúsították” román katonává, a talapzatból meg kőhalmot faragtak. Egyebekben minden úgy van, ahogyan Vescan mondta. Ja és a Kossuth-szoborból futotta a Sztálin-szoborra is.”*

*

* Írja barátom, Sebestyén Spielmann Mihály, a kiváló marosvásárhelyi helytörténész.

Thomas Mann naplójában két nagyobbik gyerekének jellemhibáin mérgelődik: Klaus gátlástalan és torkos, öt perc múlva megszegi a tiltást, amiért óriási taslit kap az apjától. Erika tegnap kérés nélkül elvette az anyja arany töltőtollát, és az iskolában elvesztette.

*

A kommunisták főhadiszállását felkereső Kassák megállapítja, hogy majdnem mindenkinél fegyver van, s aki csak teheti, katonasapkát nyomott a fejébe. Olyan alakokkal is találkozik, akiknek, meggyőződése szerint, semmi közük nem lehet a forradalomhoz. A népes folyosó zsongásán keresztül valaki a nevét kiáltja. A tolongásból nagydarab, sűrű fekete hajú, bajuszos ember válik ki, s ahogy Kassákhoz ér, széttárja a karját, átöleli és jobbról, balról hangosan arcon csókolja.

– Édes testvér! Édes Lajcsi, testvérem, hát megint együtt vagyunk!

Kassák alig ismer Weisz Károlyra, akivel Párizsban találkozott utoljára több mint tíz évvel ezelőtt, és haragban vált el tőle. Gőgös, fennhéjázó ember volt, úgynevezett bizonytalan egzisztencia. Kassák szemében nagyon is bizonytalan, mert tudta róla, hogy anarchista létére összeköttetést tartott fenn a párizsi magyar követséggel, jómódban élt semmittevésből, sokat utazott. Látszatra a szocialista Gustave Hervé csoportjához tartozott, miközben tudósításokat írt a magyar reakciós lapoknak. Kassák azt is hallotta valahol, hogy a háború alatt kémszolgálatot teljesített a franciáknál. Weisz észreveszi Kassák tartózkodását, de ez láthatóan egyáltalán nem zavarja. Kérdezget, mesél hadarva, mintha a világ összes titkát egyszerre elé akarná önteni. Kassák szó nélkül hátat fordít neki, és továbblép.

*

A budapesti kormány betilt minden zsidó felekezeti intézményt, még a Hevra Kaddisát is. Betiltja a zsidó sajtót, kifosztja, letartóztatja, túszként fogva tartja, helyenként kivégezteti a vagyonos és az önkénynek ellenálló zsidókat. Az ellenállókát halálbüntetéssel fenyegetik. De megszorongatják a zsidó kiskereskedőket is, az ellátási nehézségeket szabotázsnek minősítve. A kisiparosokat is „szocializálják”, akik között sok a zsidó; műhelyeiket állami tulajdonba veszik. A közoktatásügyi népbiztosság kisajátítja az összes egyház és az általuk kezelt alapítványok teljes vagyonát is. Az egyhá-

zaktól elkobzott vagyon nagyságrendjében a zsidó hitközségeket csak a római katolikus egyház előzi meg.

*

A *Csíki Lapok* átveszi a „Patria” magyarországi viszonyokról szóló cikket, amely a forradalmi kormány néhány dekrétumát ismerteti. Többek között ezeket: „Aki valakivel legalább egy évig házasságon együtt kívül él, bejelentheti, hogy együttélésüket házasságnak nyilvánítsák. Tehát ma már házasságot lehet kötni egyszerű bejelentésre is. Különvált házastársak is megkötethet ilyen módon új házasságukat. Ilyenkor a régi házasság az új házasság megkötésével megszűnik. A megkötött házasságot viszont egyszerű bejelentésre felbontják.

A tanácsköztársaság törvénytelen gyermeket nem ismer. A törvénytelen gyermek atyjaként az anyakönyvbe be kell írni azt, aki ellen a gyermek javára jogerős bírói ítélet azért állapított meg tartási kötelezettséget, mert az anyjával nemileg érintkezett. Ha a gyermek atyja nem állapítható ilyen módon, akkor a hatóság köteles azt megállapítani. Az anya elősorolja, hogy nemileg kikkel érintkezett, és ezek közül, akit a gyermek atyjának kiválaszt, a hatóság azt ismeri el törvényes atyának.”

*

A városközpontból hazatérő Erika Mann izgatottan jelenti, hogy bent polgárháborús állapotok uralkodnak, mert mindenütt felfegyverzett munkások rohanganak. A katonai teherkocsikból nagybetűs röpcédulák repkednek, hogy veszélyben a tanácsköztársaság. A posta zárva, a telefon süket.

Thomas Mann anyósa gyalog érkezik, hogy megbeszéljék, mi legyen, ha beindulnak a szülési fájdalmak.

Különben szép tavaszi nap van, Thomas Mann hamarosan sétálni indul Bausánnal, aki „nyers, mint a nép, de egyben érzékeny is, mint a nép: míg nemes elődje finomabb és kényesebb alkatával hasonlíthatatlanul szilárdabb és büszkébb lélek párosult, és minden eszelőssége ellenére, önfegyelemben alaposan fölülmúlta a kis parasztot. Nem holmi arisztokratikus felfogás, hanem egyedül és csupán az élethűség kedvéért emelem ki ezt az összefonódását a nyers és lágy, finom és szilárd ellentétének. Bausán például az a férfiú, aki a leghidegebb téli éjszakát is a szabadban, azaz a szalmán s házának darócfüggönye mögött tölti. Hólyaggyengesége nem engedi,

hogy hét órát megszakítás nélkül zárt helyiségben töltsön az illem megsértése nélkül; s így kénytelenek vagyunk az év barátságatlan szakában is kizárni őt, jogosan bizakodva robusztus egészségében. Mert ha egy-egy szokatlanul ködös-fagyos éj után télapószerűen deres szakállal-bajusszal s hozzá kissé meg is hűlve belép a szobámba, a kutyák egytagú kaffantó köhögésével – néhány óra múlva már legyőzte betegségét, és kutya baja.”

*

A titokzatos esemény után már Babits kérleli Csinszkát, hogy találkozzanak: „Kedves Csinszka! Kedden délután, ha csak teheted, gyere fel okvetlen! 4 órától kezdve itthon leszek, és várlak.”

*

A hangos veszekedések nem akarnak alábbhagyni. Hermann Kafka tombol: botrányos, hogy fia egy sémesz lányát akarja feleségül venni. Akkor ő inkább kivándorol Amerikába! Nem, ezt a szégyent nem fogja túlélni! Ráadásul a rokonság ezután hazug fráternek fogja bélyegezni, hiszen mindenkinek azt mondta, hogy előkelő berlini jegyesét fiának súlyosbodó tüdőbaja miatt kellett otthagynia. S most, amikor láthatóan még rosszabb bőrben van, most házasodásra támadt kedve!

Apja reakciója a fiút nem lepi meg, hisz már százszor végig kellett hallgatnia az éles kritikát megbízhatatlan családalapítási tervei miatt. Mi több, néha azon kapja magát, hogy elhiszi ellentmondást nem tűrő ítéletét: igenis, rossz természetéből adódóan képtelen felelősséget vállalni egy társadalmilag kifogástalan nőért. Hogy eljön a pillanat, amikor egy jöttment nőcske fogja behálózni és elcsábítani.

Téves lenne azt hinnünk, hogy Hermann Kafka kíméletlensége jellembe fogyatékoságából adódik. Ezt a pátriárkai manővert más polgári családoknál is bevetik: ha a családfej képtelen megakadályozni gyerekei személyes döntését, még mindig akad egy sebezhető, érzékeny pont: teli torokkal kétségbe vonni, hogy a kérdéses döntést az érintett szabad akaratból hozta meg.

Kafka persze érzi, hogy itt valami sántít, hogy szülei felháborodása minden bizonnyal őszintétlen. Hisz most, amikor mindenki örül, hogy túlélte a világegést, hogy minden apa szerencsésnek érzi magát, ha fia nem halt

meg a fronton, vagy nem vált nyomorékká, szóval, hogy ilyen időkben apja egy ilyen semmiségért biztosan nem gondol a kivándorlásra.

*

Marie a luxemburgi Dudelange-ban szabadságot Gide-del. Túlcsondult szívvel jegyzi fel naplójába: „Hogyan is tudnám érzékeltetni azt a bőséget, azt a pezsgést, amit Ő szellemünkben, szívünkben előidéz? Hogyan is tudnám láthatóvá tenni zsenijének ragyogását, amely még mindennapjainkat is áthatja; azt a tulajdonságát, hogy minden emberből a legelőnyösebbet hozza ki, az eredetiség legkisebb morzsája iránt érzett tiszteletét. Ő az örök keletkezés középpontja. Egy egész világ, amelynek legkisebb darabkáját is meg szeretném őrizni. Játzsások, bevásárlóséták, közös olvasás, csevegések (ilyenkor tüzesen szenvedélyes), igyekszem egyetlen nyomot sem elveszíteni: életének tragikumai, munkája, tervei, szenvedélyes gondoskodása Marcról, gyengéd törődése Elisabeth jövőjével, testvéri gondoskodása irántam, meleg szimpátiája mindenki iránt.”

*

Budapesten megalakul az Írói Direktórium, Babits és Móricz mellett Kassák is a tagja. Határozat: fel kell állítani egy katasztert azokról, akik a Tanácsköztársaságon belül hivatásos íróknak számítanak.

Erre nagy a riadalom az Otthon Körben, az írók és hírlapírók pesti tanyáján, ahol az hírlík, hogy azokat az újságírókat, akik elégedetlenkednek és ellenszegülnek a Forradalmi Kormányzótanács rendelkezéseinek, földmunkára fogják küldeni.

*

A fejét csóváló Thomas Mann feljegyzi naplójába: „A jegyrendszert ezentúl budapesti mintára fogják bevezetni, a vagyonosok a legkevesebbet kapják. Fát és szemet már csak a proletárok kapnak. Különben kifogyott a vajunk és a cigarettánk.”

Minekutána sétára indul Bausánnal az alkonyodó parkban: „Mutatványokat például egyáltalán nem kívánok tőle; hiába is kívánnék. Bausán nem tudós, nem vásári csoda, nem hóbotos pojáca; életvidám vadászkölyök, nem pedig professzor. Már említettem, hogy kiváló ugró. Ha rákerül a sor, min-

den akadályt legyőz; s ha az túlságosan magas hozzá, hogy pusztá ugrással túljusson rajta, szökkenve fölkapaszkodik, és a túloldalon lehuppan, de mindenképp legyőzi. Ám az akadálnak valóságos akadálnak kell lennie, azaz olyannak, amely alatt nem lehet csak úgy átfutni vagy átcsúszni; Bausán különben ostobaságnak érezné, hogy fölötte húzzon el. Egy fal, egy árok, egy rács, egy sűrű sövény: ezek megfelelő akadályok. Egy keresztbe fektetett rúd, elébe tartott bot azonban nem az, és így nem is lehet fölötte átugrani anélkül, hogy önmagával és a dolgok rendjével értelmetlen ellentétbe ne kerüljön. Bausán vonakodik ilyet tenni. Vonakodik – hiába próbálsz ugrásra kényszeríteni efféle nem valóságos akadály felett, dühödben végül is nem tehetsz mást, minthogy nyakon csíped, és átdobod az éktelenül szűkölő ebet, mire aztán olyan arcot vág, mintha elérte volna kívánt célokat, és az eredményt táncsal és lelkesült ugatással ünnepli. Hiába hízelegsz neki, hiába vered, itt az értelem szegül ellen a mesterkedésnek, s ezt az ellenállást semmi módon nem törheted le. Nem a készség hiányzik belőle, az úr elégedettsége értékes számára, egy zárt sövényen kívánságra vagy parancsra is átugrik, nem csak tulajdon ösztönéből, és örömmel nyugtázza a dicséretet és köszönetet. De a rúdon, a boton nem ugrik át, hanem átszalad alatta, ha agyon is vered. Százszor is bocsánatot kér, elnézést, kíméletet, mert fél a fájdalomtól, a nyúlászívűségig fél tőle; de sem a félelem, sem a fájdalom nem kényszerítheti arra, ami csupán gyerekjáték lenne számára, amihez azonban nyilván hiányzik belső lehetősége. Az ilyen követelés nem annyit jelent, mint fölvetni a kérdést, hogy ugrik vagy nem ugrik; ez a kérdés már eleve eldőlt, és a parancs egyszerűen a verést jelenti. Mert az értelmetlent és értelmetlensége miatt megtehetetlent követelni tőle az ő szemében annyit, mint ürügyet keresni a civakodásra, a barátság megzavarására és a verésre, s a pusztá kívánság már mindennek kezdete. Ez Bausán fölfogása, amint látom; és kétlem, hogy emiatt csökönységéről lehetne beszélni. A csökönységet végül is meg lehet törni, sőt igényli a megtöretést; de ő ellenállását a mutatvánnyal szemben kész akár halálával is megpecsételni.

Csodálatos lélek!

Olyan baráti és mégis olyan idegen és bizonyos pontokon oly eltérő a miénktől, hogy szavunk képtelen logikáját követni.”

*

A gyimesbükki Bermann Zélig és felesége április 18-ának éjjelén arra ébrednek, hogy valaki fessegeti üzletük ajtaját. A halálra rémült házaspár kiugrik az ágyból, és az üzlet bejáratához rohan. A nyomás kívülről egyre erősödik, a betörőknek már-már sikerül az ajtót benyomniuk. Bermannék elkeseredett kiáltására a szomszédok felébrednek, és az üzlethez sietnek. A betörők, amikor meghallják a közeledők lépéseit, mielőtt elmenekülnének, lövöldözni kezdenek. A golyók egyike a vékony deszkaajtón keresztül hatolva eltalálja a mögötte álló Zéliget. A lövedék az orrán hatol be. Rögtön megöli.

*

Április 19-én a Köröstárkányra bevonuló román félkatonai alakulatok és katonai ruhába öltözött román civilek vérfürdőt rendeznek, és kirabolják a falut. Kilencvenegy tárkányit gyilkolnak meg. Az áldozatok között nők, férfiak, öregek, fiatalok, de még vakok és süketek is vannak. Válogatás nélkül öldökölnek. Van, ahol egész családokat irtanak ki, de az is előfordul, hogy megcsonkított áldozataikat élve temetik el a gyilkosok. A menekülők közül sokaknak a szomszédos *Várasfenes* falu román lakossága ad menedéket.

Gyulai Ferenc szemtanú vallomása: „Úgy hittük, hogy barátságban élünk. Hányan szolgáltak közülük nálunk! Fejszével köszönték meg a kenyereinket! A magyar vörösök idejében nem volt semmi baj 1919-ben. Utánuk bejöttek a román katonák. Ők se csináltak semmit. Továbbmentek. Másnap azonban, szombat reggel volt, megtelt Tárkány a szomszédos román falvak népével. Mit akarnak tőlünk? – kérdezte tőlük nagyapám, a bíró, aki jól tudott románul is. Nem feleltek. Karjukon fejsze, vállukon puska. Kést is láttam a román legények kezében. Egyiket ismertem is látásból. Kezdték kikergetni házaikból az embereket... Mindenki félt, mindenki ment, oda, ahová parancsolták. A templom elé terelték a tárkányi népet. Volt, aki el sem érkezett a templomig. Megszóltak a puskák. Lőttek mindenkire. Azt kiabálták, hogy az egész Tárkányt kiirtják. Nem tűrik tovább ezt a magyar fészket! Én átugrottam a kerítésen. Utánam lőttek, de nem találtak el. Azóta is kínoz a belső vád, hogy elszaladtam, magukra hagytam őket... Éjszaka csend lett... Másnap egy asszony jött ki a szőlőbe, sokan bujkáltunk ott, az az asszony mondta, hogy Belényesről valamiféle román urak érkeztek, és megparancsolták, nehogy több magyar halál essék Tárkányban... Délutánig nem hittük ezt el. De a puskák csakugyan nem szólaltak meg többé...

Lementünk a faluba. Lementünk temetni. Több mint kilencven halottunk volt Tárkányban. A legtöbb szegény ember. A szomszédos Nyégerfalván is temettek vagy tizenkilenc magyart. Nagypámat, a községi bírót, Gyulai Istvánt, az ő két fiát, két vejét és két unokáját. A mi házunkból hetet temettünk egyszerre. Hetet!”

*

A Budapesten ragadt szeredai kereskedők és üzletemberek hetekig nem térhettek haza, mert a vonatközlekedés szünetelt. Budapestről újabban is csak 2–3 naponként indulnak vonatok. De Erdély felé most is csak Aradig lehet eljutni. Az Aradon rekedt csíkszeredaiak közül néhánynak sikerül április 20. körül hazavergődniük Temesvár, Lugos, Marosvásárhely irányából. Borsos áron, lovas kocsin tették meg az utat. Árucikkeket persze nem hozhattak magukkal, de annál több hírt: „A fővárosban az üzletek még nincsenek nyitva a leltározás miatt. A hivatalok nagyrésze megszűnt. Az emberek káposztát és tojást esznek, hús nincs. Az utcákon nincs rendőr, csak vörösgárdisták, akik 450 korona havi fizetést és teljes ellátást kapnak, és szolgálatban külön napidíjjal. Szó volt róla, hogy az összes templomot bezárják, de a nagy tiltakozásra a kommunisták elálltak ettől. A királyszobrok nagy részét ledöntötték. A lapok közül csak azok jelenhetnek meg, amelyek kommunista elveket vallanak, de nem igaz, hogy a napilapok nagy részét betiltották. A volt katonatisztek egy része tényleg rikkancs, cipőpucoló. Sőt, kúriai bírók is kényszerültek rikkancsnak állni. A bírók és ügyvédek közül sokan gazdasági munkára jelentkeztek. Arról, hogy a nők családi életét kommunizálták volna, szó sincs, de az üzletek, gyárak, vállalatok államosítása már megtörtént. Az egyetemre bárki beiratkozhat, nem kell érettségi vizsga hozzá, csak néhány középiskolai osztály. Az első napokban ugyan voltak zavargások, de ma már jórészt rend van a városban. A polgárság tartózkodással és a terrortól megfélemlítve némán figyel a történeteket, amelyek sokak egzisztenciáját ellehetetlenítik.

*

Győrben Szamuely hírhedt páncélvonatának lépcsőjéről mond beszédet: „A hatalom a kezünkben van. Aki azt akarja, hogy visszatérjen a régi uralom, azt kíméletlenül fel kell akasztani. Az ilyenek bele kell harapni a torkába. A magyarországi proletariátus eddigi győzelme nem került külö-

nősebb áldozatokba. Most azonban szükség lesz arra, hogy vér ömöljön. A vértől nem kell félni. A vér – cél: erősíti a szívet, erősíti a proletár öklöt. Hatalmassá fog tenni bennünket a vér. A vér lesz az, mely az igazi kommunvilághoz elvezet minket. Ki fogjuk irtani, ha kell, az egész burzsoáziát!”

Aztán továbbmennek Csornára, ahol Szamuely azonnal elrendeli az ostromállapotot. Megindul a gyanúsítottak kihallgatása, és elrendelik a házkutatásokat. A Lenin-fiúk berontanak a kúriákra, rabolnak, fosztogatnak. A terror-gyerekek nagy mennyiségű pénzt, tömérdek ékszert és más értékes tárgyakat vesznek magukhoz. Aki rablásuk ellen tiltakozni mer, leütik. A városka lakosságán páni félelem vesz erőt. Mindenki rettegve várja, hogy mikor kerül sorra, mikor érkeznek a bestiális munkájukat könyörtelenül végző brigantik. Szamuely hamarosan befejezi a vizsgálatot, és hét gazdag, előkelő csornai embert letartóztat.

*

A feldúlt és lefoglalt Kongregációs Otthon bejáratánál szennyes vöröszászló lengedez. Nagypénteken a szabók szakszervezete a birtokba vett épületben megrendezi legsikerültebb táncos mulatságát. Azon a helyen, ahol nemrég még hívek és szerzetesek imádkoztak.

Ugyancsak Nagyhéten jelenik meg a hivatalos rendelet, hogy a papoknak és lelkészeknek Húsvét vasárnapján és a rákövetkező Fehér vasárnapon a szószékről fel kell olvasniuk a Tanácsköztársaság vallást tiszteletben tartó rendeletét.

*

Április 20-án és 21-én, Húsvétkor a kommunisták nagyszabású tüsgyűjtő akciót szerveznek, amelyet a magyar Vörös Hadseregnek a románoktól elszenvedett vereségével indokolnak.

A visszavonuló csapatok nyomán a hátrahagyott és kiürített városok elitjéből Cserny József a túszookról készült listát „cetlikre” bontja, és felosztja terrorfiai között. Minden csoport 8–10 nevet kap, akiket még aznap éjjel be kell gyűjteniük. A Lenin-fiúk begyűjtőosztagai mellett vagy azokat kiegészítve több esetben detektíveket, vörösőröket vagy vöröskatonákat is megbíznak a feladattal. Országos viszonylatban az 1500 főt is meghaladó letartóztatások áldozatai zömében a békebeli idők elitjéből kerülnek ki: egykori képviselők és miniszterek, a történelmi arisztokrácia grófi és bárói tag-

jai, gazdasági vezetők, vállalatigazgatók, ügyvédek, kereskedők, állami tisztviselők, papok, hírlapírók, földbirtokosok, katonatisztek és egyetemi tanárok.

„Engem az elfogatás után zöld tolvajautón a hajnali derengésben a Parlament miniszteri feljárata elé vittek. Nyílt az ajtó: tíz zsákmányleső, ugrásra kész, borzalmas alak áll a lépcső sárosra taposott bíborszőnyegén – részint klasszikus fekete bőrkabátos és bőrnadrágos Lenin-fiúk (egy kézigránát elől a mellszíjba fűzve, két másik oldalt, a csipő fölé, részint rongyos, állig fegyveres civil csirkefogók. Mily gyorsak a késvillanású szemek! Nézik, latolják az érkező »árut«, a »feldolgozandó anyagot«; egyik röhögve teszi vállamra a kezét, no most! – levisznek a pincébe? Jól tudom, ott vannak a mennyezetig vérrel freckelt kízókamrák, ott nyúznak, csonkítanak, akasztanak, ott kötik ki melegítő csövön átvetett kötélre nyolc óra hosszat a vallatandókat, s ütik a vértelen arcát, testét bikacsökökkel, bottal, vizes kötéllel (ez a legfájdalmasabb) és kaucsukbuzogánnyal. De vannak ott aztán apró szögecskék is, melyeket Borisék, Ozserovicsék és Iczigovicsék fortélyos ügyességgel tudnak a »vizsgálati foglyok« körme alá verni, ott van tán az a Szamuely-pátenssel jelzett két acélsápú buzogány is, mellyel egyszerre lehet kiszúrni a makacs burzsujnak mind a két szemét...” – eleveníti fel Pekár Gyula, országgyűlési képviselő, a Friedrich-kormány vallás- és közoktatásügyi államtitkára, majd tárca nélküli minisztere húsvéti letartóztatásának történetét.

A Lázár Andor vezette túszedő csoportnak listáján szereplő nyolc „burzsoá” közül csak négyet sikerült elfognia: Karátsoni Lajos, id. és ifj. Hollán Sándor államtitkárokat és Szlavek Ferenc kúriai bírót. Lázár halálra rémül, hogy Cserny a teljesítményével nem lesz megelégedve, és elhatározta, hogy a két Hollánt, apát és fiát megöli. Autóba gyömösölteti őket, s elindulnak a szennyes felhőjű pesti éjszakában. Kocsijuk a Lánchídon áll meg. A két Hollánt a híd budai első pillérjénél végzik ki. Holttesteiket a Dunába dobják. A remegő inú gyilkos utána jelentést tesz főnökének, aki nyugtatóan a vállára teszi a kezét: „Rendben van, ezek sem fognak feltámadni”, és drága, egyiptomi cigarettával jutalmazza meg a hóhérokat.

*

Thomas Mannék húsvéti ünnepi ebédje: francia hagymaleves, füstölt disznóhús, olivaolajban pirított újburgonyával és Sacher-torta.

Az író elégedetten vonul vissza naplójához, de miután végzett a családi hírek lejegyzésével, eszébe jut a vesztes haború: „Franciaország szerepe:

a fináncstőke túlnyomórészt uzsoraszerűen működik, az ipar gyengén fejlett, és a termelőerők a háború miatt úgyszólván teljes egészében elpusztultak. Az az érdeke, hogy mindenképpen megőrizze a kapitalista rendszert; miközben barbár módon kifosztják Németországot, leigázzák és tolvajmódon kizsákmányolják a vazallus államokat, és kizsarolják azokat a tartozásokat, amelyeket az orosz cárizmus csinált a francia Shylocknál. Itt az orosz kereszténység az uzsorán a francia kamat-virtsaftot érti, és a zsidókkal azonosítja, s ebben egy cseppet sem téved”.